

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Sebastjan Runovc

**Transformacija polja produkcije vedenja
pod vplivom prevladujoče ideologije**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2014

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Sebastjan Runovec

Mentor: izr. prof. dr. Andrej A. Lukšič

**Transformacija polja produkcije vedenja
pod vplivom prevladujoče ideologije**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2014

Ana, ti že veš... Hvala!

Staršema hvala, da sta mi omogočila študij.

Hvala mentorju, da mi je pokazal vedenje.

Transformacija polja produkcije vedenja pod vplivom prevladujoče ideologije

Pričujoče diplomsko delo bo skušalo skupaj razumeti družbeno politične spremembe, ki jih je doživel naš družbeni red skupaj s transformacijo polja produkcije vedenja. Poskušali bomo prepoznati in reflektirati odmik produkcije vedenja, ki se stran od teorije, poskuša pomakniti čim bližje praktični uporabnosti. Pokazali bomo, da je polje produkcije vedenja, ki bi moralo biti polje odprtosti, že iz zgodovine polje izključevanja in polje bojev med različnimi disciplinami, ki je danes doseglo vrhunec, ko je za javni diskurz povsem naravno in pričakovano družboslovje in humanistiko opredeljevati kot nepomembne in za »konkretne težave« neuporabne znanosti. V diplomskem delu se bomo ozirali za političnimi metaforami s katerimi se opisujejo neoliberalni konstrukti znotraj diskurza o izobraževanju kot so krediti, točke in eksternalije. Diplomsko delo bo pokazalo totalnost prevladujoče ideologije, ki je vidna že v odnosu posameznika do znanja samega, to je zgolj sredstvo za doseg višjega cilja – ohranjanja *statusa quo* in vzdrževanja trenutnih gospodarskih razmerij. Diplomsko delo bi želelo vsebovati čim več vedenja in čim manj znanja.

Ključne besede: produkcija vedenja, univerza, prevladujoča ideologija.

Transformation of knowledge production under the influence of the dominant Ideology

The present study will try to together understand the socio - political changes experienced by our social order, together with the transformation of the field in which knowledge is being produced. We will try to identify and reflect the deviation of knowledge production – that is away from theory, trying to move as close as possible to practical applicable knowledge. We will show that the field of production of knowledge, is a field which should be open, has its history written like a history of exclusion and field struggles between different disciplines, which today culminated when public discourse is quite natural and expected when social sciences and humanism are defined as insignificant and for "concrete problems" useless sciences. In the thesis, we also carefully looked for political metaphors to describe the constructs within the neoliberal discourse on education as credits, points and externalities. The thesis will show the totality of the dominant ideology, which can be seen in the relationship of the individual to knowledge itself, it is merely a means to achieve a higher goal - preserving the *status quo* and maintaining current relationships of power. The thesis would like to include as many knowing and as minimal knowledge as possible.

Keywords: Production behavior, the university, the dominant ideology.

Kazalo vsebine

1 Uvod.....	6
2 Metodologija	8
3 Politike izključevanja	9
3.1 O kreditih kot metaforah.....	10
3.2 O družboslovju in naravoslovju in o nepotrebnih humanistih.....	11
4 Zgodovina razvoja univerze	12
5 (Re)produkcija vedenja	15
5.1 Vedenje postane učinkovito znanje	16
6 Prevladujoča ideologija	19
6.1 (Neoliberalna) Univerza danes	21
7 Iz zunanje v notranjo ekonomijo	24
8 Družbeno politične spremembe.....	27
9 Zaključek ali Produkcija vedenja v dveh kontekstih.....	31
10 Literatura:	33

1 Uvod

Vpeljava tržno - ekonomskega diskurza v delovanje naše družbe, ter v delovanje univerze je povzročila enostransko obravnavanje družbenih problemov, a ravno zaradi svoje kompleksnosti problemi potrebujejo tudi kompleksen in raznovrsten pristop k reševanju. Enoznačen pogled, ki je viden skozi tržno ekonomsko prizmo samo kompleksnost zreducira na numerične in standardizirane rešitve, ki ob strani puščajo in obenem tudi zanemarjajo ostale vidike družbenih problemov.

Podobno se dogaja pri procesih raziskovanja in prenosa vedenja na univerzi in tudi širše na izobraževalnih institucijah, ki postajajo čedalje bolj podvržene ekonomski logiki. Živimo v času, ko osnovno dejavnost univerze zamenjujejo tržni vidiki procesov produciranja in podajanja vedenja.

Pronicanje neoliberalnih doktrine je vidno vsakič, kadar slišimo učence, dijake in študente govoriti o tem, da se šolajo zato, da bodo nekoč uspeli – da bodo v resnici torej postali *uspešen*, trdni partner v kapitalističnem načinu izkoriščanja ljudi. Prenos te iste logike na študente se tako začne že na informativnih dnevih, kjer lahko opazimo, da so za najboljše izobraževalne programe označeni tisti programi, kjer naj bi bila stopnja zaposljivosti diplomantov najvišja. Spremembe na ravni družbe se ostro zrcalijo na polje produkcije vedenja in s tem se spreminja še en del naše družbe, ki ima pomembno vlogo pri oblikovanju posameznikov kot gradnikov naše družbe kot celote.

Vzporedno s korenitimi družbenimi spremembami se torej dogaja transformacija univerze oziroma institucionaliziranega polja produkcije vedenja. Anomija (Durkheim 2002) družbenih razmerij se vzporedno preslikava tudi na izobraževalne institucije, v katerih se erozija razmerij in struktur odraža sistemsko - pri prenosu in raziskovanju novih vedenj.

V diplomskem delu bomo kritično osvetlili stanje in spremembe na področju produkcije vedenja. Vpliv prevladujoče ideologije na institucionalne spremembe delovanja univerze pa ne le korenito posega v avtonomnost same institucije, temveč se obenem spreminjata tudi percepcija in vloga produkcije vedenja, ki nima več svoje primarne vloge teoretsko - raziskovalne, ampak se transformira v tržno - produkcijsko vedenje oziroma znanje.

Diplomska naloga bo med drugim vzporedno predstavila tudi kritični pogled na trenutno družbeno-ekonomsko paradigmo, ter ob tem obravnavala še problem deficita pluralnosti znanstvenega raziskovanja, kar pravzaprav povzroča okrnjeno produkcijo vedenja.

Teza našega diplomskega dela je, *da se pod vplivom prevladujoče ideologije (prevladujoč način vzpostavljanja produkcijskih in gosposkih razmerij) polje produkcije vedenja in polje skupnega ožata (tudi) v okviru legitimnih izobraževalnih institucij.* V nadaljevanju diplomskega dela bomo zapisano tezo kontekstualizirali v sklopu sledečih poglavij: že v poglavju, ki sledi se bomo dotaknili metodološke manije in obsesije, ki želi vse, kar je raziskovano pretvoriti v numerično izrazljive vrednosti, s katerimi je nato moč manipulirati, metodologijo samo pa na ta način omejevati. V poglavju o politikah izključevanja bomo predstavili idejo, da se skozi izključevanje določenih vrst vednosti (tržno nezanimivih in škodljivih) konstituirajo neko novo, neoliberalno znanje. Ta ista politika izključevanja je na delu tudi takrat, ko vstopamo v diskurze, ki ponujajo jasne ločnice med znanstvenim in pomembnim naravoslovjem na eni ter družboslovjem in humanizmom na drugi strani. V poglavju kjer govorimo o zgodovini razvoja univerze, bomo videli, da je zgodovina univerze pravzaprav zgodovina bojev med disciplinami in zato že kot takšna, a priori pomeni zgodovino ožanja produkcije vedenja. Ravno tako bomo v diplomskem delu pokazali, zakaj in v kaj sta se spremenili *raziskovanje in poučevanje*, kot dve poglavitni nalogi univerze. V poglavju o (re)produkciji vedenja bomo opozorili na vpeljavo odnosov na univerzo, ki so značilni za gospodarske družbe in na uvedbo merila učinkovitosti, kar v praksi pomeni, da se je produkcija vedenja spremenila v produkcijo znanja, ki je postal neoliberalni konstrukt, ki ga je moč zoožiti na matematično vrednost. A neoliberalizem se tu ne ustavi, da bi vedenje postalo znanje, mora biti še *učinkovito* (za ohranjanje obstoječih tržnih odnosov). V poglavju o prevladujoči ideologiji se ozremo na šolo kot na najpomembnejši ideološki aparat po Althusserju, pokazali bomo totalnost ideologije, ki je na delu že pri samem odnosu učencev do znanja. (Neoliberalna) univerza danes je univerza kjer kredite (ki jih razumemo kot politične metafore) po tem, ko jih zberemo dovolj, kot kupone unovčimo za zaposlitev. V poglavju o zunanji in notranji ekonomiji se dotaknemo paradoksalnosti krize kapitalizma in družbe, ki slonita na rasti in dobičku, a to sta obenem tudi sistem produkcije in družba ljudi, ki sta odvisna od razvoja novih tehnologij, danes se torej dogaja, da sistem preko derivatov privatizacije kot so avtorske pravice, patenti in tako naprej omejuje uporabo ter nadaljnji, svobodni razvoj idej. Nazadnje se spomnimo na širše družbeno politične spremembe, da bi bolje razumeli transformacijo univerze.

2 Metodologija

»Tudi uvajanje »primerljivosti« intelektualnega dela v resnici ne pomeni le njegovo kastracijo, saj resne teoretske produkcije ne moremo vpisati v ustrezna okenca standardiziranih obrazcev...« (Culiberg 2013, 10).

Vprašanje metodologije in postavljanja (omejenih/zamejenih) metodoloških okvirjev je za temo našega diplomskega dela zelo pomembno, sploh, če upoštevamo namen našega pisanja, ki je, ne samo prikazati spremembe ožanja polja produkcije vedenja, ampak tudi nuditi prostor za premislek o odpiranju *skupnega* vedenja.

Vsa numerična metodologija, na katero prisega zahodna intelektualna srenja pravzaprav pomeni platformo za ohranjanje *statusa quo*, sredstvo za normiranje in razvrščanje. Mi želimo poudariti, da vemo, da je v vsaki metodologiji prisotna ideologija in da je za razreševanje vprašanj, ki jih naslavljam v našem diplomskem delu, potrebno ravno odpreti prostore metodoloških okvirjev in pristopov. Želimo si doseči metodološko pluralnost, ki ne bo na koncu diplomskega dela izražena v številkah, s katerimi bi se dalo kasneje manipulirati.

Pred izbiro metodologije pa je nujno *branje*, naučiti se je potrebno brati. Če sledimo ideji Mortimerja Adlerja iz njegovega dela *How to Read a Book: The Art of Getting a Liberal Education* (1972), lahko zapišemo, da smo pri pregledu sekundarne literature v prvem koraku uporabili inšpekcijsko branje literature, v drugem koraku pa smo se poslužili analitičnega branja tistega dela literature, ki ga ob inšpekcijskem prebiranju nismo izločili. V prvem koraku smo torej površno pregledali izbrano literaturo ter glede na temo, ki jo obravnavamo določil hierarhijo med samo literaturo. V drugem koraku pa smo sistematično in kompleksno prebrali in analizirali dano literaturo, ki je za nas pomembna, ta korak je bil seveda najbolj pomemben potrebnega popolnega razumevanja vsebine literature (Adler 1972).

Pri določitvi metodologije (ki je seveda odvisna od inšpekcijskega in analitičnega branja) moramo najprej upoštevati našo lastno ontološko predpostavko, saj na njej temelji celoten tekst. Ne glede na omejitve in okvire, ki nam jih določa fakulteta v sklopu tehničnega vidika izdelave diplomske naloge, moramo zmeraj upoštevati ontološko predpostavko avtorja kot njeno podstat. Tako dobi epistemologija svojo vlogo v obliki nadstati celotne ideološke strukture diplomskega dela.

Tekst v osnovi zasleduje idejo antifundacionalistično ontološko predpostavko, naša poglavitna metoda, ki je obenem metoda življenja vseh nas pa je – interpretacija. Interpretacija prepoznanih oblastniških in gosposkih razmerij, ki uzurpirajo polje vedenja, interpretacija in analiza hegemonskega diskurza o produkciji in uporabi vedenja.

3 Politike izključevanja

V prvem desetletju¹ novega tisočletja smo bili zaradi uvajanja neoliberalnih politik na področju javnega šolstva po celotni Evropi priča množici protestov. Začetno obdobje bojev je zaznamovala enotnost študentov, sčasoma pa se je pokazala delitev sodobne univerze na naravoslovno - tehnični in družboslovno - humanistični del univerze (Kraševc 2013). Najprej se posvetimo politikam izključevanja, kot prvemu vidiku transformacije univerze, nadaljevanju diplomskega dela bomo sicer obdelali še en vidik transformacije polja razvoja univerze.

Kakor se skozi izključevalne politike konstituira zahodna družba, tako se, s pomočjo izključevalnih politik, konstituira tudi produkcija tistih vedenj, ki prispevajo k reprodukciji kapitalističnega sistema.

Prav nacionalni vzgojno – izobraževalni sistem kaže vse mehanizme identifikacijskega procesa znotraj konstruiranja hegemonije. Naloga izobraževalnih institucij je med drugim tudi, da upravljajo z univerzalnim tako, da mu podrejajo posameznike. V samih izobraževalnih sistemih se poznajo tudi politike ukinjanja instrumentov »socialne politike«. Prav strukturno nasilje je močno prizadelo polje produkcije vedenja, ki je večinoma spadal pod javno. Kakor se danes družba radikalno polarizira na bogate in revne, se tako tudi polarizira polje produkcije vedenja. Z izključevanjem ekonomsko neuporabne populacije se kapital reši neproduktivnega dela populacije. Ravno tako vpliva kapital na polje produkcije vedenja kjer izključuje ekonomsko neuporabna vedenja oziroma jih spreminja v praktična znanja (Balibar 2007, 39).

---

¹ Na strani je viden zemljevid študentskih protestov in zasedb različnih univerz po celotni Evropi. (Unsere unis eine karte, 2009)

3.1 O kreditih kot metaforah

Poglejmo kako vpeljava metafor neposredno v proces produkcije vedenja spreminja percepcijo le-tega. Poimenovanja različnih struktur, delov procesa pomensko transformirajo celoten pedagoško raziskovalni proces. Že pri osnovnošolskem in srednješolskem izobraževanju vidimo, da se ob koncu le-teh ocene učencev in dijakov spremenijo v točke, ki so nato osnova za normiranje in standardiziranje populacije. V sklopu visokošolskega izobraževanja pa krediti postanejo cilj vsakega študenta, ko jih le-ta prešteva in nabira, zato, da lahko napreduje v višji letnik. Kreditne točke so torej metafora, ki naj bi nam pomagala osmišljati svet, in nas čimprej seznaniti s krutimi pravili, ki veljajo na prostem trgu, uporaba metafor v kontekstu ekonomske paradigme namreč reducira ontološki pomen pojmov.

Širše v družbi in še bolj pomembno na področju produkcije vedenja, se uporabljajo metafore kot pomoč pri opisovanju procesov in dogodkov. Prav posebna zvrst metafor so politične metafore, ki so vedno proizvod svojega časa. Metafore² imajo dolgo zgodovino različnih uporab. Večinoma so bile dojete kot okras jezika, kot nek nenujen dodatek, ki sam zase nima pravih funkcij. Nove metode za preučevanja političnih procesov, ki temeljijo na preučevanju političnega jezika in so bile v filozofiji znanosti razvite predvsem po 2. svetovni vojni, pa so stališče radikalno spremenile. Raziskovalni pristopi k političnim metaforam so se spreminjali glede na uporabljene metode preučevanja. Te so bile nedeljivo povezane z epistemološkimi in ontološkimi pogledi na metafore, družbeni svet, družbeno realnost (Pikalo 2011, 36).

»Metafore torej lahko opravljajo tudi druge funkcije in ne zgolj kvarijo jezik. Najpomembnejša verjetnost je, da lahko imajo kreativno vlogo pri osmišljanju sveta (in realnosti) in jezika. Lahko so ontološko kreativne, torej »delajo« svet. Seveda metafore pri svojem delovanju niso omejene na enoznačni linearni odnos med svetom in jezikom. Takšen odnos je v klasičnem in interaktivnem pogledu bolj ali manj rezerviran za dobesedne pomene. Različne metodologije družbenih ved 20. stoletja so ponudile celo vrsto kritik, odgovorov in pogledov na vprašanje enoznačnega linearnega razmerja med jezikom in svetom, tiste, ki jih označujemo s skupno besedo postpozitivistične, pa so družno zavrnilo idejo, da je pisanje in razmišljanje popolna transparentna dejavnost, ki temelji na zgodovinsko in družbeno

---

² metáfora -e ž (á) lit. besedna figura, za katero je značilno poimenovanje določenega pojava z izrazom, ki označuje v navadni rabi kak drug podoben pojav: drzna, slikovita metafora; veliko Župančičevih metafor je v zvezi s pojmom svetloba; metafora za ljubezen, svet / jezik tvori nove pomene tudi z metaforami (SSKJ).

»očiščenem« subjektu. Neempirične in nepozitivistične politične teorije temeljijo na narativni obliki razlage in s tem zavračajo dobesedno, statično, intersubjektivno in transhistorično uniformno dojemanje razmerja med jezikom in svetom. Na metafore je v okviru postpozitivističnih političnih teorij torej mogoče gledati tudi kot ontološko kreativni elemente, ki gredo prek enoznačnega linearnega razmerja med jezikom in svetom (Pikalo 2011, 40).

3.2 O družboslovju in naravoslovju in o nepotrebnih humanistih

Če smo se prej obregnili ob vpeljavo metafor v sodoben izobraževalni sistem na univerzi, moramo predstavi ravno tako diskurzivno in ideološko izoblikovano razliko med naravoslovnimi in družboslovnimi znanostmi, ki rezultira v takem javnem mnenju, ki naravoslovje favorizira, družboslovja pa sploh ne jemlje resno, saj je v primerjavi z naravoslovjem in odkritji, ki jih le-to dosega, tržna vrednost družboslovja pravzaprav nična, družboslovci smo prepoznani zgolj kot ohranjevalci trenutnih oblastniških razmerij.

V kontekstu razmerja gospodarstva in trga so se družboslovne in naravoslovne znanosti tesno prepletle, pri čemer so naravoslovne znanosti služile kot vir legitimacije resnicam družboslovnih ved. Od konca 18. stoletja naprej so služile kot model za progresivno implementacijo družboslovnih ved. Nova metodološka omrežja so povezovala družbena dejstva s fizičnimi fenomeni. Družbene vede so tako poskušale posnemati naravoslovne z redukcijo družbenega obnašanja in kultur na znanstvene paradigme (Mudimbe v Pikalo 2011, 150). Vednost v obliki družbenih ved in odnosi oblasti so konstituirali drug drugega s tem, ko so preoblikovali družbenopolitično realnost v obliko, ki je hkrati vodljiva, doumljiva in medsebojno odvisna (Simons v Pikalo 2011, 151).

Naravoslovje je bilo v globalnih pritiskih po privatizaciji in reorganizaciji poslovnih modelov manj pod pritiskom kot družboslovno – humanističen del. Povezanost gospodarstva in naravoslovno – tehničnega dela univerze je bila zmeraj velika. Naravoslovje namreč producira inovacije, ki vidno pripomorejo k razvoju industrijske produkcije (transport, logistika, kemija, biologija, strojništvo, elektrotehnika...). Povedano drugače, naravoslovno – tehničen del sodobne univerze je tesno povezan s procesom industrijske revolucije in nenehnih tehnoloških inovacij, ki omogočajo neskončno večanje produktivnosti. Družboslovni del univerze je v precej protislovni poziciji, na začetku industrijske revolucije je

bilo dovolj, da je v okviru različnih smeri (sociologija, psihologija, politična filozofija) produciral splošne nauke o moralni ureditvi družbe. Zadnjih trideset let se je to protislovje s krizo še povečevalo, saj je razvoj korporacij zahteval vse konkretnejša znanja in čim bolj ciljno usmerjene raziskave. Družboslovje se je tako reorganiziralo in danes proizvaja znanja, ki pripomorejo k reprodukciji kapitalističnega sistema. Tako imamo naravoslovje s tehnološkimi inovacijami ter družboslovje, ki skrbi za produkcijo vednosti, ki omogoča neskončno reorganizacijo delovnega procesa. Poleg tega pa družboslovje producira vednosti, ki so uporabne v trženju, promociji, oglaševanju in podobnih dejavnostih (Kraševc 2013, 189).

Medtem ko je uporabnost naravoslovja za gospodarstvo nesporna, in je lahko družboslovje za kapitalizem sprejemljivo, ob pogoju reorganizacije in usmeritve k aplikabilnim raziskavam, pa je humanistika v svoji klasični obliki neuporabna. Humanistika je del intelektualne produkcije, ki nikakor ne prispeva k razvoju oziroma reprodukciji kapitalističnega sistema. Večino varčevalnih ukrepov je zato usmerjena proti humanistiki. Vse več javnih in zasebnih sredstev pa je namenjenih raznim podjetniškim inkubatorjem, uporabno pravnim fakultetam ali različnim vrstam menedžmenta (Kraševc 2013, 190).

4 Zgodovina razvoja univerze

Danes³ je samoumevna ločitev preučevanja različnih vsebin, ki se kaže tudi v fizični obliki. Različne smeri in discipline so skoraj strogo ločene po različnih oddelkih, prostorih in objektih. »... v poznem 18. stoletju, se je filozofija ločila⁴ od znanosti in to ločitev so zahtevali predvsem tisti, ki so se zavzemali za empirično znanost. Trdili so, da edina pot do resnice pelje preko sklepanj na podlagi indukcije, ki temelji na empiričnem opazovanju, in da mora to opazovanje potekati tako, da ga lahko drugi ponavljajo in preverjajo. Približno v tem času in prav zaradi omenjene ločitve, je nastala sodobna univerza. Temeljila je na

---

³ Razumevanje sprememb na področju delovanja univerze je možno samo na podlagi poznavanja zgodovine razvoja sodobne univerze. Razvoj univerze in današnje stanje sta plod dolgoletnih ideoloških bojev med zagovorniki različnih pristopov preučevanja problemov. Nikakor ne smemo zanemariti vzporednega razvoja kapitalizma, ki ga bomo spremljali vzporedno z družbenim razvojem. Le tako se bomo čim bolj približali k razumevanju razvoja univerze.

⁴ »Navezanost in ideja o prvotni in virtualni enotnosti vseh teoretskih vednosti, tj. vednosti o resnici, se vsaj nominalno izražata v imenu tipične univerzitetne diplome ameriškega akademskega sistema: PhD.« (Freitag 2010, 26).

srednjeveški univerzi s sodobno strukturo, kjer so se med seboj povezovali v »fakultete«, »oddelke« ali »katedre«, pri čemer se je vsak oddelek ukvarjal s svojo disciplino« (Wallerstein 2006, 7).

Pomembna ločnica v 18. stoletju se je tudi zgodila v razvoju kapitalizma, na akademskem področju pod taktirko Adama Smitha, v praksi pa se je začel vzpon industrijske revolucije. Razvoj in sprememba univerze sta bila pod velikim vplivom razvoja političnih in družbenih sprememb tako Freitag zapiše, da so se »Po vsej Evropi so se univerze razvijale ob sodelovanju v splošni preobrazbi družbenega in političnega režima, ki jo povezujemo z razvojem modernosti (prehod iz dednega in stanovskega sistema v univerzalistični državni sistem), četudi je bila njihova neposredna vključenost v državni aparat veliko močnejša v celinskih »državah rimskega prava« kakor v anglosaških državah, kjer je veljal common law (in je bilo, kakor denimo v Angliji, njihovo razmerje do družbe in njenih političnih in verskih avtoritet še naprej določeno tradicionalno, z oktroirano ustanovno listino) (Freitag 2010, 25-26).

Osnovni nalogi univerze sta poučevanje in raziskovanje. Ne glede na fizične in sistemske spremembe in razvoj univerze, sta največjo transformacijo glede na ideološke vplive doživeli elementarni dejavnosti, ki sta delovali za osnovni cilj produkcije in prenosa novih vedenj.

Poučevanje in raziskovanje»: izraz, v katerem je posvečeno priznavanje teh institucionalnih nalog univerze, kakor da bi vseboval vezaj. In vendar ti dve nalogi nista niti zgodovinsko niti pomensko enakovredni. Teoretsko in praktično visokošolsko poučevanje (izobraževanje, Bildung, paideia itn.) je tradicionalna naloga univerze, stara toliko kolikor sama institucija: nanjo sta vezani institucionalna kontinuiteta in funkcionalna inercija, ki sta povezani z njeno avtonomijo in jo upravičujeta (Freitag 2010, 20).

Prav tako velja za raziskovanje oziroma iskanje in produkcijo novih vedenj, ki so in bi morala biti namenjena dobrobiti celotne družbe in njenega razvoja. Seveda je tudi raziskovanje že od začetka tesno povezano z univerzo, saj reflektivno in sistematično – v nasprotju z dogmatično avtoriteto – proizvaja tisto vrsto znanja, ki ga univerza poučuje in razširja (Freitag 2010, 20). Ravno to smo imeli v mislih, ko smo zgoraj opozorili, da je potrebno za razumevanja razvoja univerze oziroma produkcije vedenj, vzporedno misliti tudi družbeno politične spremembe. Velika sprememba v razvoju univerze se je namreč zgodila prav v 18.

stoletju ob ločitvi ved. »... o problemih, s katerimi se sooča univerza, in o smeri njenega razvoja ne moremo soditi, ne da bi sodili tudi o smeri, v katero je s svojimi spremembami obrnjena sodobna družba« (Freitag 2010, 22).

Produkcija vedenj v okviru univerze se mora dogajati neodvisno od aktualnih političnih in družbenih sprememb, vse te silnice sprememb bi morale same po sebi zaobiti univerzo, oziroma je vsaj ne bi smele omejevati v njenih dveh temeljnih poslanstvih. Le tako se bo namreč lahko razvijalo novo vedenje, ki bo namenjeno razvijanju in omogočanju univerzalnega razvoja družbe, ki ne bo več razumljen in omejen le na ekonomske pojme rasti in dobička. Ravno Freitag zapiše, da je ena glavnih nalog univerze prav to, da deluje kot prostor, v katerem se lahko ustvarijo pogoji za tako vrednostno sodbo o smotrih družbe, saj v družbi predstavlja privilegirano – in gotovo tudi edino – institucionalno instanco, znotraj katere lahko razvoj in prenos vednosti in specifičnih praktičnih spodobnosti še usmerja razmišljanje, ki bo ostalo obrnjeno v »raziskovanje« oziroma iskanje kritičnega, vselej dinamičnega pregleda na celoto (Freitag 2010, 22).

V središču vseh smotrov, ki si jih je v zahodni civilizaciji zadala in jih razvila univerza, je tako ideja refleksivne skrbi za univerzalistično usmerjen civilizacijski ideal, ki zahteva kritičen prenos bistvenih dosežkov preteklosti in obenem sistematično sintezo novih znanj, novih vrednot, novih oblik izraznega pojasnjevanja (Freitag 2010, 26). »Jasno je, da je razvoj moderne empirično – eksperimentalne znanosti v tem univerzitetnem idealu enotnosti znanja zelo zgodaj ustvaril napetost med modernimi naravoslovnimi znanostmi ter drugimi teoretičnimi in praktičnimi disciplinami, ki so sledile dialektičnemu modelu razvoja klasične humanistike (Freitag 2010, 27).

Jasno je, da univerze danes niso zgolj prostori, kot jih opisuje Freitag, zapišemo lahko celo, da univerze postopoma izgubljajo privilegirano pozicijo s katere so lahko dajale vrednostne sodbe, saj so ta privilegij očitno razumele kot elitizem, svojo poslanstvo pa so od ustvarjanja znanja o svetu preusmerile k ustvarjanju produktov za trg. Freitag tako zapiše: »Toda elitizma je kriva prav univerza, saj velike množice študentov, ki so ji zaupani, odvrta od ideala najvišje ravni spoznanja in mišljenja in jih zgolj novači za nove trge dela in znanj v organizacijski, tehnološki in tehnokratski družbi; njena vloga ni v tem, da bi morala te trge

zalagati in se živčno prilagajati njihovim zahtevam, še manj pa v tem, da bi jih povsod promovirala in si s tem poskušala na njih ustvariti svoje mesto» (Freitag 2010, 51-52).

5 (Re)produkcija vedenja

V 19. stoletju se je vsaka filozofska fakulteta praviloma razdelila na najmanj dve fakulteti; eno, ki je pokrivala »znanost« in drugo, ki je gojila druga področja, kot so humanistka, umetnost in književnost. Nastali sta dve kulturi, ki sta se med seboj tekmovali v najboljšem načinu za doseganje vednosti. Znanost je poudarjala empirično, tudi eksperimentalno raziskovanje in preverjanje hipotez, na drugi strani pa je humanistika poudarjala bolj empatičen vidik, ki ga je pozneje poimenovala hermenevtika. Preden se je takrat enotna vednost ločila ja bilo iskanje resnice, dobrega in lepega tesno povezano, oziroma skoraj isto. V času razkola pa je naenkrat prišlo v ospredje iskanje in ukvarjanje z resničnim. Iskanje lepega in dobrega so nadaljevali zgolj še filozofi. Z delitvijo na dve kulturi; med iskanjem resnice na eni strani, ter na drugi strani med iskanjem lepega in dobrega, pa je nastala visoka ovira (Wallerstein 2006, 7-8).

Po našem mnenju je ta delitev za družboslovje pomenila veliko škodo, ki je vidna še danes, ko za družboslovno legitimne niso priznane rešitve, ki bi poleg tega, da pišejo o tistem, kar da je res, pišejo tudi kar je lepo in dobro. Zdi se, da je družboslovje skozi zgodovino želelo postajati čedalje bolj podobno naravoslovju, in na ta način doseči priznanje, a s tem, se je pravzaprav odmikalo od svojih največjih potencialov, ali, povedano drugače, pretrgovanje vezi s humanistiko je pomenilo tesnejše pomikanje v smer posnemanja naravoslovja. Danes, so na udaru kapitalizma vse tri veje, ki smo jih opisovali zgoraj. Izobraževalne institucije so namreč vedno na udaru različnih reform, manjše spremembe postopoma spremenijo in sčasoma prilagodijo celoten sistem novim idejam in normam. Znanost, ki ni znanje, in odkritja, ki niso inovacije, niso več legitimni; potrebne so reforme, ki bodo oboje podvrgle ekonomski racionalnosti (Kraševc 2012, 216). Glede na ekonomsko paradigmo kateri smo podrejeni se vsi aspekti družbe bližajo k ideji konkurenčnosti. Tako tudi reforme izobraževalnih institucij le-te približujejo tržni logiki delovanja. Vsake systemske spremembe

ali izboljšave⁵ v jeziku prevladujočega diskurza potiskajo izobraževalne institucije k tekmovanju po pravilih, ki jih določa neoliberalna ideologija. V širšem pojmovanju Evropske Unije imamo Bolonjsko reformo, ki je namreč le konec procesov, ki transformirajo univerzo že dlje časa. »Na univerzo tudi formalno vpeljujejo odnose, značilne za kapitalistično ekonomijo. Merilo produktivnosti je postala »učinkovitost«, ki mora biti matematično izmerljiva kategorija« (Culiberg 2013, 9).

5.1 Vedenje postane učinkovito znanje

Ravno izmerljive kategorije, ki jih vnašajo različne vrste merjenj, so bližnjica do rezultata pogojenega s produktivnostjo. Bližnjica do teh rezultatov pa odstrani oziroma zreducira kompleksnost preučevanega problema, ob strani torej pusti vse druge aspekte. Produkcija vedenja se spremeni v produkcijo »znanja«, ki postane neoliberalen konstrukt, je torej neka instrumentalizirana vednost, preoblikovana v tržno blago: znanje proizvaja dodano vrednost, ki se udejanja na trgu. Pot do znanja pelje skozi bolonjski kurikulum, v katerem so ure študijskega procesa spremenjene v kredite – matematične enote, ki odsevajo stopnjo pridobljene »kompetence«. Merilo kakovosti znanja je njegova »koristnost«. Kvantifikacija znanstvene produkcije na univerzo vpeljuje tudi družbene odnose, kakršne vzpostavlja kapitalistična ekonomija, hkrati pa se je javna univerza v tem procesu preobrazila v storitveno dejavnost, katere produkt ja »znanje«, ki naj bi proizvajal dodano vrednost (Culiberg 2013, 10).

Prav standardizacija znanja pomeni ukalupljenje vedenja, ki je normirano preko kreditov. Tako se dogaja unifikacija vedenja po celotni Evropi, po zahodnem modelu izobraževalnih

---

⁵ Na začetku leta 2014 je skupina raziskovalcev z zasebne fakultete objavila rezultate raziskave s katero so ustvarili lestvico osnovnih in srednjih šol po uspešnosti (Alma Mater Europa). Na to lestvico je v javnem pismu bralcem v Dnevniku, dr. Metka Mencin Čeplak napisala refleksijo, v kateri je opisala vse pasti tega razvrščanja. »To, kar se prikazuje kot pravica staršev in kot pogoj njihove »svobodne« izbire izobraževalne poti njihovih otrok in celo kot pogoj za ustrezne intervencije v šolah z dna lestvic, je namreč hkrati eden od mehanizmov, ki ne le ohranja, ampak celo dodatno pogloblja in ustvarja družbene neenakosti, opravičuje nadzor nad učitelji in učiteljicami, učenkami in učenci (implicitno celo nad starši) in zaostruje pritisk nanje, hkrati pa ne uresničuje deklariranih ciljev (večja pluralnost in kvaliteta izobraževanja). O tem namreč pričajo kritične analize etike tekmovalnosti, ki so ji neoliberalne oblasti v ZDA, Veliki Britaniji, na Novi Zelandiji in v Avstraliji podvrgle tudi izobraževanje. Seveda s spontano privolitvijo predvsem privilegiranih staršev. S privolitvijo, ki je posledica individualizacije odgovornosti – kolikor manj je namreč država odgovorna za socialno varnost prebivalcev, toliko bolj velja izobrazba za ključno »investicijo v človeški kapital«, če uporabim uveljavljen neoliberalni jezik« (Mencin Čeplak v Dnevnik 2014).

institucij. Okvirjanje znanja pa pomeni tudi reduciranje tako načinov podajanja znanja kot količino in kvaliteto informacij. Trenutno se nahajamo v stanju procesa, »...ki s svojimi sistemskimi zahtevami (pridobivanje »znanj«, »kompetenc«) sili v obliko študija, ki po srednješolsko monotono vceplja faktografsko znanje v glave prihodnjih »ekspertom«, ti pa morajo nato pridobljeno znanje le ustrezno reproducirati...; stanje, v katerem študenti ne sodelujejo kot enakovreden sogovornik v dialektičnem razvoju teoretskega diskurza, ki se ustvarja prav skozi dialog, pač pa le kot pasivni prejemniki že končnega produkta – »znanja«...« (Culiberg 2013, 8). Prav to je namen sodobne kapitalistične produkcije. Rezultat produkcije oblastniških razmerij mora ostati v enakem razmerju. Preizpraševanje sistema s strani posameznikov, ki v jeziku Hardta in Negrija tvorijo multitudo (kritično maso v družbi), je nezaželena saj bi tako prišlo do anomalije trenutnih družbeno političnih razmerij. Razmerja tako določa kapital, kateremu cilj je napredek v obliki rasti in dobička. »Znanstveno znanje je postalo del ekonomske proizvodnje do te mere, da se je dominantna ekonomska paradigma preusmerila s proizvodnje materialnih dobrin na proizvodnjo samega življenja« (Negri in Hardt 2005, 272). Privatizacija znanj ter širše, privatizacija skupnega se postavlja, tako Negri in Hardt pod »ekonomsko vprašanje, kjer pripisuje dobičke ter bogastvo in ker pogosto omejuje svobodno rabo in izmenjavo, potrebni za razvoj in inovacije« (Negri in Hardt 2005, 272). Ob tem avtorja v nadaljevanju opozorita na paradoks, saj »Tudi v ekonomiji najdemo številne primere, kjer za inovacijo ni potreben unitarni nadzor in kjer, ravno nasprotno, inovacija zahteva skupne vire, prost dostop in svobodno interakcijo« (Hardt in Negri 2005, 322).

Tako za hiter in skokovit razvoj kibernetičnega prostora, kot za razvoj različnih področij produkcije znanje, velja *odprtost skupnega* (Hardt in Negri 2005, 322). Tukaj lahko vnovič opazimo že poprej omenjen paradoks, saj sta v krizi kapitalizem in družba, ki slonita na rasti in dobičku, a to sta obenem tudi sistem produkcije in družba ljudi, ki sta odvisna od razvoja novih tehnologij, danes se torej dogaja, da sistem preko derivatov privatizacije kot so avtorske pravice, patenti in tako naprej omejuje uporabo ter nadaljnji, svobodni razvoj idej.

Zelo nazorno je to pokazal Rastko Močnik, ko je pisal, kako sta privatizacija visokega šolstva in liberalizacija izvajanja visokošolskega študija spodbudili množenje zavodov z majhnim številom študijskih programov. Ti zavodi seveda niso okolja, v katerih bi lahko potekal dialog med različnimi teoretskimi paradigmi in kjer bi agonistično dialogiziranje lahko proizvajalo nove problematike in nove koncepte. Ne omogočajo teoretskih praks in še manj

akademijskih praks, ki se proizvajajo skozi kritično soočanje v pluralističnem teoretskem prostoru. Tudi v matematičnem jeziku se omenjene politike ne izidejo, saj se proizvajanje novih idej zmanjšuje, namesto širjenja se polje oža (Močnik 2013, 223).

»Široko znanje klasičnega humboldtovskega tipa čedalje bolj nadomeščajo standardizirani študijski programi, ki, v skladu z redukcijo študentov na bodočo delovno silo, ne zahtevajo več poglobljenega razumevanja snovi ali sposobnosti kritične refleksije, temveč osvajanje veščin in kompetenc, potrebnih za orientacijo in uspeh na čedalje bolj fleksibilnem in konkurenčnem trgu dela. Visoko izobraževanje vedno bolj postaja večinski trening in zasebna podjetja – namesto da bi te treninge organizirala in plačevala sama – pošiljajo svoje »v praksi prekaljene« kadre predavat na univerzo, kjer poberejo še dodatne honorarje, financirane z javnimi sredstvi. Po drugi strani, pa se študentje in študentke danes na univerzi ne le izobražujejo, temveč čedalje bolj tudi sodelujejo v raziskovalnih dejavnostih univerze kot neplačana delovna sila, ki opravlja najbolj zoprni in duhamoren del raziskovalne dejavnosti (vnašanje podatkov v računalnik, razvrščanje in pošiljanje anketnih vprašalnikov, kodiranje odgovorov ipd.), kar še dodatno zmanjšuje povpraševanje po plačani raziskovalni delovni sili v zasebnem sektorju« (Kraševc 2012, 228).

Claus Offe je položaj in razmerje med študenti in učitelji v sklopu tržnih odnosov opisal podobno, kot smo ga naslovili že večkrat v tej diplomski nalogi. Pogosto je že bilo rečeno (in to kot opisna ugotovitev tudi ni sporno med liberalnimi in marksističnimi družboslovci), da kvantitativno rastejo tisti sektorji ekonomije, ki jih ne nadzorujejo neposredno tržni mehanizmi, ne glede na to, ali te sektorje računamo po njihovem deležu pri celotni delovni sili ali po družbenem produktu. Primeri za to so državna uprava in vse ustanove, ki jih je ta ustanovila in jih nadzoruje (šole, prometni sistemi, pošte, bolnišnice, druge javne storitve, birokracije socialnega zavarovanja, vojaški aparati itd.) (Offe 1985, 68).

Zelo lahko je to mogoče pokazati na primeru učiteljev. Čeprav drži, da so večinoma (če tu ne upoštevamo nekaterih posebnih pravnih regulacij uradniških razmerij ali posebnih oblik plačevanja) zaposleni kot mezdni delavci, pa obenem nikakor ne drži, da bi bil smisel te posebne vrste mezdnih delavcev v tem, da bi izdelovali blago za prodajo na trgu zato, da bi s to prodajo dosegli dobiček. Pač pa je razlog za zaposlovanje učiteljev, da producirajo določene uporabne vrednosti (npr. znanje in spretnost učencev), ki lastnike tega blaga (namreč učence, ki so te šole končali in stopajo na trg delovne sile) usposablja za to, da

svoje blago — delovno silo tudi prodajo ali jo prodajo bolje. Ali povedano drugače, šole svojih »produktov« ne alocirajo s prodajo; njihovi produkti si ne navzamejo oblike blaga, čeprav vsekakor prispevajo k ohranjanju in izboljševanju možnosti za prodajo blaga, namreč blaga, ki ga prodajajo prejemniki njihove »produkcije« (izobrazbe.) Ti prejemniki pa ne kupujejo rezultatov dela učiteljev po poti menjave (Offe 1985, 69).

6 Prevladujoča ideologija

Preden se lotimo pregleda trenutne prevladujoče ideologije na ravni družbe in na polju izobraževalnega sistema, predstavimo še izrazito pomembnost razmisleka o izobraževalnem sistemu, skozi miselna aparata Louisa Althusserja in Renate Salecl. Louis Althusser v *Izbranih spisih* (2000) zapiše, da je v kapitalističnih družbenih formacijah šolski aparat dejansko vladajoči ideološki aparat države. Podobno kot ostali ideološki aparati, tudi šola prispeva k reproduciranju produkcijskih razmerij (kapitalističnih razmerij eksploatacije) (Althusser 2000, 80). Althusser nadaljuje s podrobnejšim opisom šole kot najpomembnejšega ideološkega aparata:

Otroke vseh družbenih razredov zgrabi že v otroškem vrtcu in jim od otroškega vrtca naprej, leta in leta, ko je otrok najbolj »ranljiv«, v precepu med družinskim aparatom države in šolskim aparatom države, z novimi in starimi metodami vtepa v glavo »spretnosti«, ovite v vladajočo ideologijo (materni jezik, računanje, prirodopis, eksaktne znanosti, književnost), ali pa kar kratko malo vladajočo ideologijo v čisti obliki (moralna vzgoja, državljanska vzgoja, filozofija). Tam nekje proti šestnajstemu letu velikanska množica otrok pade v »proizvodnjo«: to so delavci ali mali kmetje. Drugi del šolske mladine se šola naprej: in zlepa ali zgrda rinejo naprej, spotoma pa odpadajo, da zapolnijo delovna mesta nižjih in srednjih »kadrov«, uslužbencev, nižjih in srednjih uradnikov, vsakovrstnih malomeščanov. Zadnji del se povzpne do vrhov, pa pade potem v intelektualno polovično nezaposlenost ali pa se iz njega novačijo – poleg »intelektualcev kolektivnega delavca« - agenti eksploatacije (kapitalisti, managerji), agenti represije (vojaki, policisti, politiki, administratorji itn.) in poklicni ideologi (vsakovrstni duhovniki, med katerimi je večina prepričanih »laikov«) (Althusser 2000, 81).

Problematiko totalitarizma v smislu nadzorovanja in kaznovanja v sodobnih šolah, bomo prikazali z analizo šole kot ideološkega aparata države (ki je v resnici nadaljevanje Althusserjeve misli), ki jo v svoji knjigi *Disciplina kot pogoj svobode* (1991) ponudi Renata Salecl, kjer zapiše, da je do transformacije vloge učitelja (iz predavatelja v vzgojitelja), prišlo v 15. stoletju, ko je poglobljena vloga učiteljev postala, da s pomočjo mehanizmov nadzorovanja in discipliniranja, podredi otroke vladajočemu družbenemu redu (spomnimo se Offejeve misli, da učitelj proizvaja blago, ne za dobiček, temveč za lastno prodajo). Avtorica nadaljuje z zanimivo primerjavo med klasično in sodobno šolo; medtem, ko je za klasično šolo veljalo, da obstaja nekakšna univerzalna vednost (sklop temeljnih znanstvenih disciplin), ki je za učence obligatorna, sodobna šola vztraja na presežku te vrednosti. Klasične šole namreč ni zanimalo kako lahko učenci podano znanje razumejo in ali ga lahko sploh uporabijo, v nasprotju s sodobno šolo, ki, tako Renata Salecl: »...venomer vztraja pri tem, da mora biti vednost neposredno uporabna, namesto splošnega izobraževanja postane pomembno konkretno, specializirano znanje, zanima jo način učenčevega sprejemanja znanja, njegove psihološke značilnosti razumevanja. Sodobna šola hoče tako ujeti presežke uporabnosti, hkrati pa želi določiti tudi to, kako se bo učenec glede na to vednost oblikoval v subjektu« (Salecl 1991, 82).

Totalitarizem, ki smo mu priča v sodobnih šolah, avtorica označi kot »zanimanje za subjektov odnos do vednosti (iskanje njene neposredne uporabnosti) in njegovo reflektiranje norm. V sodobni šoli naj bi bile moralne norme, pravila, samo okvir, ki ga individuum zapolni sam; z reflektiranim odnosom do pravil si izgradi individualnost. Sodobna šola te tako tudi pri normah skuša ujeti še v tem presežku – kaj narediš z normami. Prav to pa je nova oblika nadzorovanja« (Salecl 1991, 82). Če parafraziramo, lahko torej zapišemo, da je že učenčev odnos do znanja stvar ideologije, ki si prizadeva znanje omejevati, posameznikovo pozornost pa usmeriti v za trg zanimive predmete raziskovanja. Za učenca, dijaka ali študenta je znanje samo sredstvo (kupon) s katerim bo nekoč svojo diplomu unovčil za zaposlitev.

Ideološki aparati države, pravi Althusser, imajo vsak svojo specifično ideologijo, prakticirajo se vsak preko svoje specifične prakse – a enoti jih vladajoča ideologija: ideološki aparati države so torej poenoteni pod vladajočo ideologijo. Univerza je ideološki aparat države: torej jo z drugimi ideološkimi aparati povezuje vladajoča ideologija; in ta ideologija, lahko

domnevamo, tudi integrira univerzo v pravno-politične strukture in prakse države sodobnega kapitalizma (Močnik 2013, 237).

6.1 (Neoliberalna) Univerza danes

Če je univerza danes podvržena trenutni ideologiji in če želimo torej analizirati trenutno stanje univerz, moramo v premislek vzeti ne le izobraževanja kot celote, temveč tudi trenutno fazo kapitalizma, ki jo imenujemo neoliberalizem. Mesto, ki ga v kapitalističnem sistema zavzema univerza, se spreminja skladno z razvojnimi (ne)uspehi kapitalizma, kar ugotavljata tako Krašovec (2013, 167) kot Laval (2005), ki zapiše, da je ena glavnih transformacij, ki so v zadnjih dvajsetih letih doletele vzgojno – izobraževalno polje (te spremembe sicer z lahkoto najdemo tudi na drugih poljih) to, da neoliberalna ideologija uspeva v postopnem monopoliziranju diskurza in reformatske dinamike. Laval nadaljuje s podrobnim opisom neoliberalne izobraževalne ustanove:

Neoliberalna šola označuje določen šolski model, za katerega sta vzgoja in izobraževanje pravzaprav zasebna dobrina s predvsem ekonomsko vrednostjo. Družba ne zagotavlja vsem svojim članom pavice do kulture, posamezniki morajo kapitalizirati zasebna sredstva, družba pa bo zagotovila njihov prihodnji donos. Ta privatizacija je pojav, ki zadeva tako pomen vednosti, institucije, ki naj bi prenašale vrednote in znanje, kakor družbeno vez samo... Natančneje, šola je postala glavni civilizacijski zastavek in kraj zelo močnih trenj zaradi dveh teženj, ki sta se pomešal (Laval 2005, 13).

Ti dve tendenci, ki naj bi se po Lavalu pomešali sta akumulacija kapitala, ki se vedno bolj opira na strukture razvijanja, usmerjanja in širjenja vednosti (vloga nacionalne države) in zmanjševanje stroškov javnih proračunov (z notranjo reorganizacijo ali z prenosom obremenitev na družine). Druga tendenca je pravzaprav posledica prve, saj »če ekonomska učinkovitost zahteva čedalje večje znanstveno obvladovanje in dvig kulturne ravni delovne sile, je treba obenem – prav zaradi širjenja logike kapitala – kar se da zmanjšati stroške javnih proračunov. Stroški za vzgojo in izobraževanje morajo biti za podjetja, ki uporabljajo »človeški kapital«, predvsem rentabilni« (Laval 2005, 13–14).

Laval (2005) in Bembič (2013) opisujeta spremenjeno vlogo univerze (ki jo sicer poskušamo nakazati skozi celotno besedilo), ki pomeni spremembo težišča iz družbene, kulturne, politične in profesionalne vrednosti vednosti na vednost, ki je usmerjena k zahtevam kapitala in ustvarjanju konkurenčnosti (Laval 2005, 14; Bembič 2013, 215).

Spremembe, ki jih opisujemo, moramo seveda postaviti v širši kontekst sprememb, ki jih je kapitalizem doživljal po osemdesetih letih dvajsetega stoletja, te spremembe so: globalizacija, financionalizacija gospodarstev, opuščanje obveznosti držav, privatizacija javnih podjetij, spreminjanje javnih služb v kvazi podjetja, širjenje procesov poblagovljanja na prosti čas in kulturo, splošna mobilizacija mezdnih delavcev v splošno »ekonomsko vojno«, dvomi o zaščiti delavcev, discipliniranje s strahom pred brezposelnostjo. Pri teh procesih je ključna njihova skupna značilnost: oslabitev vsega, kar institucionalno, kulturno in pravosodno omejuje oblast in širjenje kapitala (Laval 2005, 35).

Ker se v besedilu osredotočamo na polje univerzitetnega izobraževanja, moramo osvetliti razvoj, oziroma smernice razvoja univerzitetnega izobraževanja, v nadaljevanju bomo torej poskušali prikazati razsežnosti in posledice vstopa neoliberalnega diskurza na univerze. Laval je ta trend poimenoval »razcvet podjetniških univerz«, ki v Združenih državah Amerike poteka od petdesetih let dvajsetega stoletja, v Evropo pa je prišel malo kasneje. Pri tem gre za trend spreminjanja univerz v tovarne za produkcijo učinkovitega znanja, ki bo odpiralo novo polje akumulacije kapitala, z drugimi besedami: »Produkcijo znanj in samo vednost posledj oblikuje univerzitetni kapitalizem« (Laval 2005, 53). Celotna produkcija znanja namreč strmi k temu, da bi se le-ta spremenila tako, da bi ustrezala imperativom valoriziranja kapitala. Ob tem velja opozoriti, da je bilo univerzitetno raziskovanje prvo podvrženo režimu lastniških pravic, ki se jih je dalo komercializirati na trgu. »Prejemanje dovoljenj in prijavljanje patentov so postale običajne dejavnosti, ki so ustvarjale dohodke, te pa so si hkrati lastili institucija, raziskovalci in finančni partnerji iz zasebnega sektorja« (Laval 2005, 53–54), ta pojav Branko Bembič (2013) poimenuje nastajanje postvarele znanosti (Bembič 2013, 215).

Novi visokošolski zavodi so naprave, skozi katere delujejo mehanizmi vladajoče ideologije: so, skratka, ideološki aparati države v Althusserjevem pomenu. V besedišču vladajoče ideologije: ti zavodi prenašajo koristno in uporabno znanje (Močnik 2013). V tem javnem diskurzu, lahko torej vidimo, da se tudi besedna zveza *koristno in uporabno znanje* uporablja kot politična metafora, ki pravzaprav pomeni edino za trg sprejemljivo in *vredno* znanje.

»Preobrazba smotrov znotraj nove (ameriške) univerze in torej v razvoju njenega odnosa do družbe lahko razločimo na dve fazi, ki se med seboj precej prekrivata. Prvo lahko označimo kot fazo funkcionalnega prilagajanja potrebam družbe, ki se jih vse bolj razlaga ekonomističnim modelom družbenega povpraševanja, ki ga lahko zadovolji ustrezna ponudba. Ideološko je za to fazo značilno razširjenost diskurza, ki obsoja neprilagojenost tradicionalne univerze novim potrebam družbe in ekonomije, ki se v tehnološkem pogledu pospešeno spreminjata. Ta faza v praksi ustreza organizacijski mutaciji univerze, o kateri smo govorili zgoraj. Na univerzo se pritiska, naj svoje izobraževalne programe in raziskovalne dejavnosti nenehoma strateško prilagaja zahtevam ekonomije in trga dela⁶, naj razvije partnerstvo z industrijo, s krogi javnega in zasebnega upravljanja, z družbenimi skupinami in gibanji, skratka, naj se »izpusti iz slonokoščnega stolpa« in se »odpre v okolico« ter v zameno za storitve, ki jih tako opravlja, poišče različne vire financiranja. To zlasti v družbenih znanostih povzroča željo po prilagoditvi individualnega izobraževanja študentov pogojem njihovega poklicnega – tej besedi tu delamo krivico, morali bi namreč reči »operativnega« - vključevanja, ki postaja vse bolj diferencirani in specializirani, medtem ko se reprodukcija družbe vse manj izvaja v okviru univerzalistične institucionalno – pravne regulacije in vse bolj v okviru upravljskega, neposrednega in spremenljivega vodenja mnogoterih področij in segmentov družbenega, ekonomskega, kulturnega in celo osebnega življenja (Freitag 2010, 45 — 46) .

Za slovenski javni diskurz o univerzi bi lahko rekli, da je zelo značilna surova delitev zgolj na naravoslovje in družboslovje, pri čemer se humanistiko mnogokrat v celoti prezre, saj je očitno, da je potreba slovenske družbe »dajanje rešitev in konkretnih odgovorov«, ne pa postavljanje vedno novih vprašanj in razumevanje sveta, ki ni le črn ali bel. Javna občila in gospodarstveniki nas tako prepričujejo, da ne potrebujemo novih teorij, še manj novih teoretikov, potrebujemo le stabilno ekonomijo, ki ljudem s konkretnimi izračuni najbrž daje nek občutek varnosti.

---

⁶ Za zadnje desetletje je torej značilna privatizacija visokega šolstva, katere najočitnejši učinek je bil bliskovit ekstenziven razvoj samostojnih visokošolskih zavodov). O tem, kakšni so bili kakovostni učinki te količinske eksplozije, nemara lahko sodimo po podatkih o številu študijskih programov, ki so jih leta 2010 izvajale posamezne vrste visokošolskih zavodov. Štirje javni visokošolski zavodi so izvajali 560 programov, 26 aktivnih zasebnih visokošolskih zavodov pa je izvajalo 103 programe. (Močnik 2013, 227)

O tem razmišlja tudi Močnik: »Samonikla družbena logika ekstenzivne in protiteoretske ekspanzije visokega šolstva je tako rekoč izpolnila vladni program, še preden se ga je vlada domislila. Iz tega lahko sklepamo, da je kolektivno mišljenje tukajšnjega političnega razreda in njegove administracije brezupno ujeto v avtomatizme spontane ideologije perifernega kapitalizma. Ne morejo se domisliti nič drugega kakor to, kar se že tako in tako dogaja samo od sebe po sistemski logiki« (Močnik 2013, 229).

Če se vrnemo nazaj k Offeju (1985), ki je v zvezi s tem pisal kot o poskusih stabilizacije blagovne oblike in njenega posploševanja s političnoadministrativnimi metodami. Vsi ti poskusi pa seveda vodijo v vrsto strukturnih protislovij., posebej na ideološki ravni gre za vprašanje moralne infrastrukture kapitalistične družbe. Točka ravnotežja je tako blagovna forma, ki jo moramo misliti v širokem smislu. Ne gre samo za fizično obliko blaga, gre tudi za odnose in razmerja v družbi. Iskanje ravnotežja skozi spreminjanja točke ravnotežja se dogajajo na ideološki ravni. Prodajanje delovne sile ni več tako zelo odvisno od sposobnosti ali od delovne sile na trgu, ampak je bolj odvisno od politik. V kontekstu spreminjanja polja (re)produkcije vedenja temu botrujejo državne in regionalne izobraževalne politike. Skozi strukturne spremembe izobraževalnih sistemov pod vplivom prevladujoče ideologije smo tako priča spremembam, ko se individualne obremenitve prevalijo na raven celotne družbe. A tudi tu je na delu paradoks, saj tudi, če posameznik zasleduje namige trga in kariernih svetovalcev, ter se izobrazi v poklicu, ki naj bi mu zagotavljalo zaposlitev, pa se to ne dogodi, je krivda za to (sistemsko oziroma strukturno napako) pripisana posamezniku in njegovi lenobi ali nezadostnemu trudu.

7 Iz zunanje v notranjo ekonomijo

Zanimiv in pomemben termin so seveda eksternalije, ki jih moramo razumeti tudi kot politično metaforo, v ekonomskem jeziku je namreč produkcija vedenja pogosto označena kot eksternalija. Globlji pogled na ta termin nam etimološko razkrije ogromno o sami agendi prevladujoče ideologije, ki ji botruje hegemonška ekonomska paradigma. Ekonomisti dejavnike, ki vplivajo na vrednost in nimajo nič skupnega s samo produkcijo, označijo za eksternalije, pozitivne in negativne glede na trend vrednosti. Hardt in Negri v *Skupnem* (2010, 147) kratko in pomenljivo zapišeta, da v teh eksternalijah srečujemo odraz skupnega.

»Glavna skrb ekonomistov je, da so eksternalije zunaj lastninskih odnosov ter so tako odporne na tržno logiko in menjavo« (Hardt in Negri, 2010 147).

»Ekonomisti registrirajo skupno v mistificirani obliki skozi pojem »ekstarnalij«. Pozitivne eksternalije so koristi, ki se povečajo z nikogaršnjo akcijo. Bolj splošno in temeljno se pozitivne eksternalije nanašajo na družbeno bogastvo, ustvarjeno zunaj neposrednega produktivnega procesa, katerega vrednost lahko zajame kapital zgolj deloma. Na splošno spadajo v to kategorijo družbena znanja, odnosi in oblike komunikacije, ki so rezultat nematerialne produkcije. Ko postane skupna družbi, oblikujejo nekakšno surovino, ki se v proizvodnji ne porabi, temveč se z uporabo dejansko povečuje« (Hardt in Negri, 148).

»Koncept eksternalije je že nekaj časa prisoten v ekonomski misli. Alfred Marshall v začetku 20. stoletja z izrazom »eksterna ekonomija« označuje ekonomsko aktivnost in razvoj, ki se odvija zunaj individualnega podjetja ali industrije, vključno z vednostjo in veščinami, ki se razvijejo družbeno v industrijskih okoljih. Izraz je vse bolj prisoten v poznejši ekonomski literaturi 20. stoletja, njegov pomen pa se spreminja in je dvoumen. To seveda ni nič presenetljivega, saj je »eksterna ekonomija« v resnici negativen izraz, ki označuje vse kar je zunaj prave ekonomije oziroma zunaj domene menjav privatne lastnine. Za večino ekonomistov eksterna ekonomija preprosto označuje vse, kar ostane zunaj, v temi« (Hardt in Negri 2010, 256—257).

(Neo)Liberalni ekonomisti zatrjujejo, da ljudje v učinkovitih prostih trgih sprejemajo racionalne odločitve, a se ob »popačenju trga« zaradi eksternalij, ko družbeni stroški niso enaki privatnim stroškom, tržna racionalnost izgubi, rezultat pa je »neuspeh trga«. Najbolj pravoverni neoliberalni ekonomisti se trudijo z izumljanjem »shem«, s katerimi bi »racionalizirali« razmere in privatizirali skupno, da bi se z njim dalo trgovati in da bi ubogalo pravila trga (Hard in Negri 2010, 147).

Na nepremičninskem trgu so eksternalije zelo pomemben faktor pri višini cen posameznih objektov. Zapise v knjigi *Skupno* lahko beremo v zanimivem kontekstu, ko ekonomisti z mantram »lokacija, lokacija, lokacija« izražajo strategijo minimiziranja negativnih eksternalij in višanja pozitivnih eksternalij. Na prvi pogled produkcija vedenja in nepremičine nimajo nič skupnega. Pa vendar, v ideologiji prežeti z ekonomsko logiko zgoraj omenjena mantra samo pomeni bližino in dostopnost skupnega bogastva, pri čemer ne gre za materialno bogastvo,

ampak naracijo idej in vedenj, ki jih je naša družba ustvarila skozi svoj razvoj. Hardt in Negri temu pravita *metropola*, kot velik rezervoar skupnega, ne samo materialnih, ampak predvsem nematerialnih dejavnikov... Ekonomisti pa ne razumejo, od kod prihaja skupno bogastvo. Skupno je iz perspektive trga in mehanizmov kapitalistične organizacije lahko zunanje, a je procesom biopolitične produkcije povsem notranje, samo tako lahko tudi povsem dojamemo etimologijo besede »esternalije«.

Ključna razlika, ki jo moramo nasloviti je odnos do »produkcije znanja«. Ta v klasičnem ekonomskem modelu predstavlja črno škatlo (black box) in nastopa kot nekaj, kar je ekonomskemu delovanju zunanje; miselni preboj, nov koncept ali nova teorija, ki omogočijo tehnološko inovacijo ali nov poslovni model, niso razumljeni kot del notranje ekonomske dinamike, temveč kot ekonomiji zunanji proces, eksternalija. Gospodarstvo lahko, v tej klasični perspektivi, računa na razmeroma stalen pritek znanstvenih odkritij s področja, ki je gospodarstvu zunanje in s katerim se ekonomska veda posebej ne ukvarja, nato pa gospodarstvo po svojih merilih ta odkritja uporablja za tehnološke inovacije v organizaciji poslovanja in dela, kakor mu to ustreza. Na ravni institucionalne družbene ureditve temu ustrezata javna univerza in javni raziskovalni sektor, ki (vsaj načeloma) delujeta po avtonomnih akademskih in znanstvenih pravilih ter si sama določata raziskovalne smeri in prioritete. Znanstvena odkritja so na razpolago gospodarstvu, nihče mu ne preprečuje uporabe znanosti za svoje namene, sama organizacija institucij univerze in znanosti pa je avtonomna in ni podrejena ekonomskim imperativom. Nove teorije rasti pa, nasprotno, pojmujejo znanje in inovacije kot nekaj, kar je gospodarstvu notranje, endogeno, tako da zgolj stalen pritek gospodarstvu »zunanjskih eksternalij« postane (tako v teoriji kot v politiki) nezadosten. To v teoriji pomeni začetek odpiranja črne škatle znanja in tehnoloških inovacij ter čedalje intenzivnejše raziskovanje polj izobraževanja in znanosti znotraj ekonomske vede (pri čemer se raziskave in teorije izobraževanja in znanosti, ki so nastale v domeni drugih disciplin, upoštevajo le v zelo zmernem in omejenem obsegu). Ko postanejo inovacije politična prioriteta za zagotavljanje rasti in razvoja, začne ekonomska veda naenkrat zanimati, kako znanje deluje in kako se proizvaja (Kraševc 2012, 215). »Vsako produciranje blaga je hkrati izkoriščanje delovne sile; toda šele kapitalistična produkcija blaga postane tak način izkoriščanja, ki uvede novo dobo, ki v svojem nadaljnjem zgodovinskem razvoju prevrže z organizacijo delovnega procesa in z orjaškim napredkom tehnike vso ekonomsko strukturo družbe in neizmerno preseže vsa prejšnja obdobja« (Marx 1967, 44).

8 Družbeno politične spremembe

Preoblikovanje polja produkcije vednosti se dogaja vzporedno s spremembami družbeno politične realnosti. Univerza kot institucija izobraževanja in produkcije vedenja je zmeraj bila pod pritiski hegemonskih silnic, največkrat s strani političnih in tudi drugih elit. Interpretacija pomena in delovanja univerze, pa nikoli ni bila podvržena tolikšnemu momentu reform, kot smo mu priča v zadnjih dveh desetletjih. Vse reforme dobijo jasen smisel, ko vzporedno mislimo spremembe, ki se dogajajo še na družbeno političnem polju, spremembe, ki smo jim priča so tako zgolj odmev podobnih dogodkov z enakimi cilji.

Uveljavljanje liberalizma v Evropi poteka približno od 17. stoletja naprej in predstavlja nov korak pri predstavljanju razmerij med posameznikom in avtoriteto. Postopen nastanek in uveljavitev ekonomskega liberalizma oziroma ekonomske ideologije se je zgodil, ker se je zdelo, da je ravno ekonomija ponujala konkretno rešitev glavnih problemov 17. in 18. stoletja; za vzpostavitev in ureditev družbenega reda. Medtem pa ekonomska ideologija v prvi vrsti izraža dejstvo, da so odnosi med ljudmi razumljeni kot odnosi med tržnimi vrednostmi. Koncept trga omogoča, da se na novo obravnava razmerja (mir in vojna) med nacijami. Na videz se vzpostavi slika skozi prizmo trga, da je celoten svet ena nacija. »Vojna« se transformira na trgu v »konkurenco«, ki se razvija v industrijske vojne skozi logiko igre pozitivne vsote in vsote nič. Trg ni več poseben kraj menjav ampak ga sestavlja celotna družba (Rosanvallon 1998).

V grobem smo opisali začetek vzajemne transformacije in prepletanja družbe in trga. Ciklični vzponi in padci kapitalizma so zaznamovali nadaljnji razvoj zahodno – liberalnega ekonomskega političnega modela družbe, seveda z izjemo nekaj desetletij (na koncu neuspešno) trajajočega poskusa ustvarjanja komunistične ideje družbe v delu vzhodne Evrope. Postopen razvoj zahodne družbe in skoraj popolna uveljavitev ekonomske ideologije ter zgoraj zapisanega se je dogajal v drugi polovici 20. stoletja. Na gospodarskem področju je v osemdesetih letih prišlo do ciklične recesije, kakršne sodijo k »normalnemu« nihanju kapitalističnega svetovnega sistema. Krizo, ki jo je izvirno sprožila politična odločitev⁷: v sedemdesetih letih je prišlo do »energetske krize«, ki jo je sprožila politična konsolidacija

---

⁷ Politika cen Opeca (Offe 1985,134)

dežel, proizvajalk nafte, in ta kriza je najprej prizadela največje porabnike energije – dežele svetovnega centra. Te so krizo prebrodile s pomočjo finančnih in političnih manevrov, še več uspelo jim je celo prenesti krizo na države periferije (Močnik 2006, 12).

Tako se je začela kriza najprej v »centru« ter se nato razširila na »periferne države«. Pod pretvezo krize so se spreminjala politična, ekonomska in družbena razmerja. Kriza je postala ne le ciklična ampak tudi globoko sistemska. Neoliberalne politike pa so postale glavni odgovor za ohranjanje sistema. Privatizacija skupnega se je dogajala tako v širšem družbeno političnem smislu kot v ožjem; v sami produkciji vednosti. Zahodne liberalne družbe se ne morejo obnavljati, če hkrati ne ohranjajo in ne obnavljajo velikih skupin »odvečnega« ali, natančneje, marginaliziranega prebivalstva. Prihaja do vnovičnega paradoksa saj so procesi družbene kohezije hkrati tudi procesi družbenega izključevanja, z vzpostavljanjem marginalnega prebivalstva se ustvarja družbena anomija⁸. Namesto, da bi se izločen del družbe redistributiral ali vračal nazaj v socialne mreže, se v neoliberalnem kontekstu pojavljajo različne oblike družbene represije. Izobraževalni sistem pa je najpomembnejši sistem družbene reprodukcije v kapitalističnem družbenem sistemu in je v njem hkrati tudi najpomembnejši sistem družbene kohezije (Močnik 2006, 29).

Sodobni kapitalizem nekateri avtorji imenujejo tudi kognitivni⁹, saj naj bi predstavljal novo zgodovinsko obliko kapitalizma. V osnovi gre še zmeraj za že znan produkcijski način, toda komponente v proizvodnji so se korenito spremenile. Največjo zaslugo za te spremembe ima revolucija novih informacijskih in komunikacijskih tehnologij, vse večjo vlogo igra nematerialno, »virtualna« gospodarstva, vloga informacij in interneta in prevzemanja družbenih inovacij s strani podjetij in trga, se večja. Klasični model delitve dela je v zatonu saj se nekoč stroge razmejitev zamegljujejo. Vodilno vlogo prevzemajo mrežne družbe, prevladujoča vloga ekonomij učenja je v konkurenčnosti, pomembnosti implicitnih znanj, specifičnosti informacijske dobrine z vidika njene uporabe in možnosti njene prisvojitve ter posplošitev eksternalij (Husson 2011, 118).

Pomembnost vedenja in produkcije znanja je vsekakor razvidna iz opisa sodobnega kapitalizma. Offe nam ponudi univerzalno interpretacijo Marxove kritike kapitalizma v

---

⁸ »Kriminal, siva in ilegalna ekonomija, trgovanje z ljudmi...« (Močnik 2006, 29)

⁹ »Primož Kraševac opozarja, da je »na znanju temelječa družba« ideološka puhlica, »kognitivni kapitalizem« pa psevdoteoretska konstrukcija: pogledati je treba, kaj se dejansko dogaja na univerzah in v raziskovalnih ustanovah, in videli bomo, da se bliskovito povečujeta represija in eksploatacija. Po Krašovcu je vzrok ta, da je proces »realne podreditve dela kapitalu« naposled zajel tudi visokošolstvo.« (Močnik 2013, 254)

sodobnem jeziku. Nasprotja in problemi, ki se pojavljajo v sistemu zaradi neskladnosti institucionaliziranih programov in nasprotja ki se porajajo, Marx preučuje na podlagi ekonomskih institucij kapitalizma, le-te so namreč prvič postale organizirano središče vseh družbenih odnosov, v kapitalističnih razmerah so le-ta ravno tako prvič postale pomembne za analizo socialnih in ekonomskih zakonitostih poteka: menjalni odnosi ali določajo ali omejujejo prav vse elemente socialne strukture. To pomeni, da kapital podreja svojemu gibanju, torej k profitu usmerjenemu vrednotenju, prav vsa družbena področja, odpira tržišča in jih organizira sprva v nacionalnodržavnem in potem v internacionalnem okviru (Offe 1985, 17). Toda kapital je tisti, ki gospodarstvo omejuje na sfero menjalne vrednosti, v kateri je vrednost – bogastvo samo eno izmed sredstev. In njegova velika šibkost je, da vse teže daje tržno obliko novi uporabnim vrednostim, ki so nematerialne in potencialno brezplačne. In ravno tu je na delu napaka, kadar se dojema »gospodarstvo znanja« kot novo obliko kapitalizma, saj se tako zakriva njegov negativni potencial (Husson 2011, 124). Kot smo zgoraj že omenili, kapital podreja vsa razmerja profitu, Offe ob tem zapiše, da bi morala država braniti skupne interese vseh članov kapitalistične družbe. Problem, ki nastane se torej dogaja v točki države. Offe (1985) navede štiri funkcionalne določitve, ki označujejo institucionalno obliko javne oblasti v razmerju do materialne produkcije; privatizacija produkcije, davčna odvisnost, akumulacija kot navezna točka in demokratična legitimacija. Javna oblast ne more strukturalno organizirati materialne produkcije po lastnih merilih. Lastnina, ki deluje produktivno, je »privatna« kar pomeni, da je neodvisna od političnih odločitev, na drugi strani, pa je oblast posredno odvisna, glede na mehanizme davčnega sistema, od obsega privatne akumulacije. Tukaj lahko nadaljujemo, da ker je državna oblast odvisna od procesa akumulacije, je njen najsplošnejši interes ohranjanje državne moči z vzpostavljanjem primernih političnih razmer za privatno akumulacijo kapitala. Za kapitalistično državo je značilna dvojnost politične moči. Po institucionalni obliki jo določajo pravila demokratično-predstavniške oblike vladanja, po vsebini pa je determinirana s potekom in potrebami akumulacijskega procesa (Offe 1985, 59).

Sile, ki usmerjajo državo in njeno gospodarstvo k privatizaciji in trgu lahko zaznamo glede na zgornji opis začaranega kroga, ki se suče v razmerju med oblastjo in akumulacijo kapitala. Oblast je vsak trenutek prisiljena delovati v dobro kapitala zavoljo ohranitve lastne politične moči. V momentu, ko etablirana oblast začne delovati v interesu enega razreda postane neoliberalna, končni cilj oblasti se takrat poenoti s cilji lastnikov kapitala. Razmerje med

količino akumuliranega kapitala za delovanje države in privatizacijo produkcije se obratno sorazmerno spreminja v dobro zasebnega kapitala. Med tem, ko se produkcija privatizira je obenem izpostavljena konkurenci in tržni logiki delovanja. Zaradi konkurence se presežna vrednost produkcije zmanjšuje z avoljo konkurenčnosti same. Lastnik bo tako dolgo zniževal ali ceno ali pa uporabno vrednost blaga, da se lahko približa ravnotežno določeni ceni na trgu. Posledično se zmanjšuje tudi akumulacija kapitala za delovanje države, ne glede na davčni sistem, s tem oblast in država pešata v strukturni moči delovanja. Zaradi narave kapitalizma, ki je plenilska, se institucije produkcije vedenja pod pritiski kapitala z ene strani, in pritiski pomanjkanja sredstev za delovanje z druge strani, s strani države. Razmerje med univerzo, državo in kapitalom se zlomi v točki države. Tako se vzpostavi trikotnik, kjer ima kapital neposreden dostop do univerze kot institucije produkcije vedenja. Naloga države je akumulacija kapitala preko davčnih mehanizmov v drugem koraku pa redistribucija sredstev, ki so potrebni za delovanje struktur države, med njimi tudi izobraževalni sistem. Tako univerza ohrani avtonomnost pri svojem osnovnem delovanju. Raziskovanje in poučevanje naj bi tako ostala svobodna pri svojem univerzalističnem namenu in razvoju.

Offeja (1985) lahko v kontekstu produkcije vedenja kot skupnega prebiramo, kadar piše o menjalni sposobnosti kapitala, ki se povečuje z nadnacionalno integracijo kapitala in trgov dobrin z raziskovalno in razvojno politiko. Tako smo kar naenkrat lahko priča načrtno »pasivno saniranim« sektorjem, ki se ne morejo obdržati v menjalnih odnosih, tako da se jih izpostavi pritisku trga, ter tudi političnim pritiskom¹⁰, pod vplivom katerih naj bi se jih pripravilo za preoblikovanje k večji tržnosti. Razmerje med javnim in zasebnim je eno najpomembnejših političnih vprašanj, saj odraža ideološko pozicijo vladajočih elit. V kolikšni meri bo zasebni kapital koval dobičke na račun akumuliranega kapitala namenjenega za delovanje izobraževalnih institucij, pa je stvar dopuščanja politik, ki jih izvaja oblast spontano pod vplivom prevladujoče ideologije (Offe 1985, 66).

---

¹⁰ Bolonjska reforma

9 Zaključek ali Produkcija vedenja v dveh kontekstih

Produkcija vedenja je polje brez omejitev. Prostor, ki nima meje in se vzporedno z razvojem družbe širi v vse smeri. Jedro tega prostora je družba, ki ustvarja vedenje, ga dopolnjuje, nalaga in povečuje. Znanje kot materija brez oblike se nahaja v zavesti družbe. Skozi različne ideološke prizme pa ga transformira in reartikulira v realnem. Produkcija vedenja v širšem smislu zajema vse vedenje, ki ga naša družba poseduje v vsakem trenutku.

V ožjem smislu je produkcija vedenja omejena na institucije, ki imajo legitimnost s strani oblasti in spadajo v domeno skupnosti, to so institucije, ki so bile ustanovljene z namenom razvijanja in prenašanja vedenja v družbi. V institucijah produkcije vedenja se reproducirajo oblastniška razmerja preko katerih se vzpostavlja hierarhija v družbi, vpliv ideologije na transformacijo in reartikulacijo polja produkcije vedenja je izjemno celovit, saj obenem ohranja oblastniška razmerja, a tuda radikalno spreminja vsebino produkcije vedenja, ki svojo vlogo pri reprodukciji obstoječih razmerij s tem še bolj okrepi.

Pod vplivom prevladujoče ideologije se struktura vedenja v polju vedenja transformira. V osrednjo pozicijo prihaja vedenje, ki ga ekonomski diskurz postavlja za produktivnega in potrebnega za razvoj gospodarstva ter posredno za nastanek blaginje v družbi. Razvoj je v liberalno ekonomskem jeziku zelo ozko definiran. Tako vednost ni več dobrina, ki jo pridobimo, da bi sodelovali pri univerzalnem bistvu človeškega, kakor je bilo v starem šolskem modelu, ki je – na to moramo opozoriti – to najvišjo dobrino prihranil za izbrance, temveč je bolj ali manj rentabilna investicija za neenako opremljene in nadarjene posameznike. Vrednote, ki so dotlej konstituirale šolski svet, so nadomestila nova operativna merila: učinkovitost, gibljivost in interes (Laval 2005, 44). Družbeno politični kontekst sprememb se jasno vidi v politkah, ki se izvajajo na polju produkcije vednosti. Politični in delodajalski krogi izvajajo proračunske omejitve pod vplivom liberalnih politik. Povečuje se prizadevanje za uveljavitev vedno več koristnih vednosti, ki ustrezajo potrebam gospodarstva. Tako se ustvarjata dve zahtevi, prva investiranje v vzgojno – izobraževalne programe, druga pa v prid reduciranja znanj, ki veljajo za nekoristna in odvečna kadar niso povezana s kakšno določeno prakso. Namen je vzpodbujati množično izobraževanje takega programa, ki ga določa čim večja ekonomska korist (Laval 2005, 46).

Vedenje, ki ne ustreza ekonomskim in gospodarskim zahtevam je izrinjeno na margino institucionaliziranega polja produkcije vedenja. Obrobje pomeni na eni strani tista raziskovanja, ki so ideološko skrita v obliki sofinanciranih raziskav s strani političnih ali gospodarsko finančnih institucij, na drugi pa so to ostanki prejšnjih programov in politik, ki še niso bila ukinjena ali spremenjena. Tako ostaja od klasične definicije javnega in javnih institucij, ki naj bi temeljile na dostojnih delovnih razmerah, kolegialnem sodelovanju, profesionalni avtonomiji in delovanju v korist vseh, le še lupina javnega financiranja. V »postneoliberalni« situaciji se univerze in raziskovalni inštituti preobrnejo iz javnih ustanov v klasičnem pomenu v javno financirana inovativna podjetja (Kraševc 2012, 228).

Kapitalizem v svojem razvoju, z vsako novo stopnjo prične s polščanjem in izkoriščanjem vedno bolj abstraktnih družbenih procesov. V ekonomskem diskurzu mu je tako uspelo vedenje transformirati iz zunanje v notranjo ekonomijo, le tako je namreč lahko ugrabil in izkoristil skupno polje za ustvarjanje profitov. Znanje se je izmaknilo iz spektra eksternalij. Vedenje lahko sedaj delimo na pozitivne in negativne eksternalije, odvisno od možnosti profitabilnosti določenega vedenja.

Seveda se v naši zgodbi spet pojavi paradoks, v ekonomskem jeziku je namreč vedenje, ki prinaša profit pozitivno, medtem ko je produkcija vedenja postala v kontekstu družbenega negativna eksternalija, saj so po splošni definiciji, družbeni stroški večji od privatnih. Tako se je tveganje izgube prevalilo na družbo, profiti pa ostajajo v zasebnih rokah, spet.

S transformacijo je univerza izgubljala ne le svoj prvotni namen, temveč je bila podvržena tudi spreminjanju vsebine, ki jo proizvaja. Na eni strani smo tako danes priča številčnemu zmanjšanju programov, ki proizvajajo nove ideje, in celo reduciranje na programe, ki ustrezajo ekonomskim in gospodarskim normativom. Na drugi strani pa smo danes priča redukciji samega vedenja, ki ni v skladu s prevladujočo ideologijo. Kakor se evropska družba konstituira preko prevladujoče ideologije z izključevanjem drugih, tako se »koristna znanja«, ki pripomorejo k napredku kapitalistične produkcije konstituirajo v okviru institucionaliziranih produkcij vedenj z izključevanjem neprofitnih vedenj. V kolikor posamezne discipline niso pripravljene k spremembam v smeri zahtev kapitala, so le-te preko strukturnih ukrepov nato posledično izključene iz polje produkcije vednosti. Redukcija vedenja se dogaja tako, da se pod pritiski ideologije (oža) določa polje raziskovanja, na tak način se v raziskovalnih programih določa smer in področje raziskovanja, vzporedno pa se

izključuje polja raziskovanja, ki niso tržno zanimiva. Univerzalizem v okviru vedenja izgubi pomen, saj se v naši zgodbi pojavi partikularizem pod imenom kapital.

10 Literatura:

1. Adler, Mortimer J. in Charles Van Doren. 1972. *How to Read a Book*. New York: Simon & Schuster, Inc.
2. Alma Mater Europea. 2014. *Najuspešnejše osnovne šole pri NPZ*. Dostopno prek: <http://www.almamater.si/index.php/sl/naj-sole-2014/osnovne-sole> (20. avgust 2014).
3. Althusser, Louis. 2000. *Izbrani spisi*. Ljubljana: Založba/*cf.
4. Balibar, Etienne. 2007. *Mi, državljani evrope*. Ljubljana: Sophia.
5. Culiberg, Luka. 2013. Somrak univerze. V *Kaj po univerzi?*, ur. Nikolai Jeffs, Bogdan Lešnik, Rastko Močnik, Helen Motoh, Tanja Renner, Zoja Skušek, Marko Štuhec in Alvina Žuraj, 7–19. Ljubljana: Založba/*cf.
6. *Dnevnik*. Spregledane pasti javnega razvrščanja šol. Dostopno prek: <http://www.dnevnik.si/mnenja/pisma-bralcev/spregledane-pasti-javnega-razvrscanja-sol> (10. avgust 2014).
7. Durkheim, Émile. 2002. *Samomor ; Prepoved incesta in njeni izviri*. Ljubljana. Studia humanitatis.
8. Freitag, Michel. 2010. *Brodolom univerze in drugi eseji iz politične epistemologije*. Ljubljana: Sophia.
9. Husson, Michael. 2011. *Čisti kapitalizem*. Ljubljana. Založba Sophia.
10. Krašovec, Primož. 2012. Ekspropriacija črne škatle: kriza, nova inovacijska politika in družba znanja. *BOREC LXIV* (685–689): 200–230.
11. ---. 2013. Univerza in družbena reprodukcija. *Kaj po univerzi? V Kaj po univerzi?*, ur. Nikolai Jeffs, Bogdan Lešnik, Rastko Močnik, Helen Motoh, Tanja Renner, Zoja Skušek, Marko Štuhec in Alvina Žuraj, 167–207. Ljubljana: Založba/*cf.
12. *MMC RTV*. *To je lestvica slovenskih šol*. Dostopno prek: <http://www.rtv slo.si/slovenija/to-je-lestvica-slovenskih-sol/329661> (15. avgust 2014).

13. Močnik, Rastko. 2006. *Svetovno gospodarstvo in revolucionarna politika*. Ljubljana : Založba /*cf.
14. Močnik, Rastko. 2013a. Konec univerze, zmaga visokega šolstva. *Kaj po univerzi? V Kaj po univerzi?*, ur. Nikolai Jeffs, Bogdan Lešnik, Rastko Močnik, Helen Motoh, Tanja Rener, Zoja Skušek, Marko Štuhec in Alvina Žuraj, 223–260. Ljubljana: Založba/*cf.
15. ---. 2013b. Zasedba v gluhi lozi. *Kaj po univerzi? V Kaj po univerzi?*, ur. Nikolai Jeffs, Bogdan Lešnik, Rastko Močnik, Helen Motoh, Tanja Rener, Zoja Skušek, Marko Štuhec in Alvina Žuraj, 19–58 .Ljubljana: Založba/*cf.
16. Offe, Claus. 1985. *Družbena moč in politična oblast: Protislovja kapitalistične demokracije – razprave o politični sociologiji poznega kapitalizma*. Ljubljana : Delavska enotnost.
17. Pikalo, Jernej., Blaž Ilc in Marinko Banjac. 2011. *Meje globaliziranega sveta*. Ljubljana: Sophia
18. Rosanvallon, Pierre. 1998. *Ekonomski liberalizem; Zgodovina ideje o trgu*. Ljubljana. Studia humanitatis.
19. *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. 2005. Ljubljana: DZS.
20. Wallerstein, Immanuel Maurice. 2006. *Uvod v analizo svetovnih-sistemov*. Ljubljana : Založba /*cf.
21. Zurpolitik.2009. *Unsere unis eine karte*. Dostopno prek: <http://zurpolitik.com/2009/11/10/unsere-unis-eine-karte/> (20.8.2014).